

TÓTH GÁBOR

MAGYAR ÉLET ÉS KULTÚRA A KÁRPÁTOKON TÚL

Hencz Hilda: *Magyar Bukarest*. FOKUSZ Egyesület – Magyar Napló, Budapest – Hármaskör Alapítvány, Sepsiszentgyörgy, 2016, 362 oldal

Hencz Hilda *Magyar Bukarest* című könyvének legfeltűnőbb jellegzetessége az, hogy a magyar és a román kultúra határterületén mozog. A szerző és műve kulturális „kétlakiságának” legnyilvánvalóbb bizonyítéka, hogy a könyv szövege először román nyelven született meg, később fordították magyarra. Egyes fejezeteinek tanulmányozásakor e tényre alapozva egyértelművé válik, hogy szerzője egy Magyarországon élő és a magyar kultúra nézőpontjából vizsgálódó kutatóétól merőben eltérő látásmódot képvisel. E körülmény konzekvenciái a *Magyar Bukarest* kritikai megítélésekor nyerne valódi jelentőséget. A szerző minden kétséget kizáróan grandiózus feladatra vállalkozik: az óromániai magyarság történelmi, társadalmi és kulturális jelentésrétegeinek átfogó elemzése a kezdetektől egészen napjainkig. Vállalkozása a rendelkezésre álló hatalmas mennyiségű, ugyanakkor sok esetben hiányos és nem rendszerezett adatok halmaza miatt különösen nehéz feladat.

A mű szerkezetileg négy fő fejezetre tagolódik. Az első tematikus egység – amely a könyv legjobban megszerkesztett és legérdekesebb része – a 19. században a délkelet-európai nagyvárosok között leggyorsabb ütemben fejlődő Bukarest átfogó társadalom- és kultúrreléje, melynek megformálása során a szerző széleskörű és gazdag műveltséganyagot mozgat. E fejezetben az olvasó egy eleven és sokszínű, művészeti újdonságokban gazdag, társadalmi és politikai téren gyorsan változó világot ismerhet meg. Az 1800-as évek első felében elindult modernizáció és az ehhez kapcsolódó urbanizációs folyamatok hatására a város fokozatosan egyre komplexebbé és sokszínűbbé vált. „A magyarok, akárcsak más idegenek mind egy nagy változásokon átmenő városról írtak feljegyzéseikben, amely kellemes látványt nyújtott a Mitropolia dombjáról, ahol számtalan zöldellő kert közt több mint száz templom tornya csillogott; [...] a lenyűgöző paloták nádfedeleles putrik közt álltak, és az évszaktól függően az utak vagy porosak, vagy sárosak voltak” (37). Hencz Hilda ennek kapcsán a multikulturalizmus jelentőségére hívja fel a figyelmet, ami a II. világháború kitöréséig egyértelműen jellemezte Bukarestet.

Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy e folyamat – amely a független román állam megalakulását követően indult el – Bécshez és Budapesthez mérten jóval szerényebb léptékben zajlott le. A Monarchia két fővárosa a századfordulón már milliós nagyváros, míg Bukarest lakosainak száma ekkor csupán három- és négyszázezer közöttire tehető. A dinamikus fejlődés konkrét eredményeként megformálódó nagyvárosi arculat ábrázolásakor a szerző a felső középosztály, illetve a nagypolgári elit számos prominens alakját idézi fel (többek között Bakk Elekét, Veress Józsefét, Kertész Józsefét és Koós Ferencét). Emellett a szerző részletesen bemutatja a kultúra és a közélet azon magyar anyanyelvű szereplőit, akik a 19. században

kiemelkedő szerepet játszottak Bukarest nagyvárossá alakulásában: református és katolikus papok, tanítók, műépítésszek, orvosok. Tevékenységükkel egyidőben az alapvető kulturális, oktatási és kereskedelmi intézmények kiépülése jelentősen átformálta a román főváros arculatát és a kulturális életre is pezsdítően hatott: a század második felében valósul meg a Passzázs, valamint a Nagyszínház felépítése, továbbá számos templom (a katolikus magyarok kulturális élete vonatkozásában kulcsfontosságú Barátok temploma újjáépítése), illetve evangélikus, református és katolikus iskolák létesítése. Az első magyar nyelvű katolikus iskola 1903-ban kezdi meg működését Bukarestben.

A szerző a romániai magyarság történelmi sorsának áttekintésekor elsődleges témaként kezeli a nemzetiségi szuverenitás problémáját, melynek leglényegesebb eleme a politikai és kulturális jogok megőrzése. A romániai magyarság szempontjából döntő fontosságú az a tény, hogy a 19. század második felétől megkezdődik és az 1930-as évekig egyre nagyobb ütemben folytatódik a magyar anyanyelvű népesség asszimilációja. A román politikai vezetés intézkedései, illetve – a fejezet egyik fő tézise szerint – az anyaország közömbös magatartása következtében a magyarok száma mind Bukarestben (illetve a tágabb régióban – Munténiában), mind Moldvában drámaian lecsökken az említett periódusban. A magyar nemzeti identitás elvesztése és a román „világba” történő beolvadás kapcsán a szerző kiemelten foglalkozik a legnagyobb számban a Kárpátoktól keletre, Moldva tájegység területén élő csángók történelmi és kulturális helyzetével. Az 1860-as évektől a központi államhatalom által szentesített – a magyar anyanyelvűek „elrománosítására” irányuló – törekvések révén eredeti nemzeti identitásuk kérdésessé vált, mivel sokan arra is kényszerültek, hogy elhagyják eredeti lakóhelyüket. Hencz Hilda gondolatmenetével párhuzamba állíthatók Pozsony Ferenc néprajzkutató elemzései, aki a csángók eltűnésének folyamatát átfogó társadalmi keretben tárgyalja: „1859 és 1895 között a magyar nemzetiségűek egyharmada románná vált. Ezt az asszimilációs folyamatot később az I. világháború eseményei felgyorsították. Az 1930-ban megszervezett hivatalos romániai népszámlálások adatsorai egyértelműen az asszimilációs folyamat elmélyülését és kiteljesedését tükrözik.”¹

A magyarok és a románok viszonya már az 1890-es években is ellentmondásos: a megbecsülés és kirekesztés attitűdje, illetve az ellenségesség és a tolerancia mindkét fél részéről egyformán jelen van (108–109).

A munka többi fejezetével összevetve a bukaresti magyarság történetének 19. századi korszakát vizsgáló részre jellemző leginkább a rendelkezésre álló és idézett források homályossága és megbízhatatlansága. Ebből következik, hogy sok esetben rendkívül nehéz megállapítani a szerző által részletesen bemutatott és magyarként azonosított közéleti személyiség tényleges nemzetiségi hovatartozását. Hencz Hilda vizsgálódásainak történeti objektivitása emiatt egyes pontokon megkérdőjelezhető. „[1900-ban] a népszámlálás az értelmiségiek és művészek számának jelentős növekedését is tükrözi. [...] Nem tudjuk, közülük hányan voltak magyarok” (119). Az információk e bizonytalansága ellenére a fejezet további részében a szerző egyértelműen amellet foglal állást, hogy a Bukarestben és környékén élő nem román személyek túlnyomó többségének szükségszerűen magyarnak kellett lennie. E kijelentés igazságértéke

¹ POZSONY Ferenc: *A moldvai csángó magyarok*, Gondolat, Budapest, 2005, 142.

– éppen a fent említett körülmények miatt – nehezen bizonyítható: a magyarok minden kétéset kizáróan számottevő jelenléte még nem bizonyítja abszolút többségüket, mivel a Bukarestben tartózkodó külföldiek a Monarchia bármely területéről származhattak.

A második fejezet a romániai magyarok kulturális életének kiemelkedő eseményeit, valamint a románok és a magyarok általában vett viszonyát alakító fontos eseményeket tárgyalja az 1920 és 1930 közötti időszakban. Fontos megjegyezni, hogy a szerző itt legalább akkora hangsúlyt helyez a pozitív tartalmú változások hangsúlyozására, mint a magyarság életcéljai ellenében ható tendenciák kiemelésére. Ennek nyilvánvaló bizonyítéka a kor két prominens egyéniségének, a román kultuszminiszter Octavian Goga és a magyar műépítész Kós Károly politikai tevékenységének bemutatása. Goga tevékenységének jelentősége abban áll, hogy a romániai kisebbségek – köztük a magyar anyanyelvűek – egyenjogúságának fontosságára hívta fel a figyelmet, és ily módon elvi lehetőséget teremtett a nemzetiségi konfliktusok kiküszöbölésére. Kós Károly a transzilvanizmus eszméjének megalkotójaként az erdélyi magyarság megmaradásának esélyét a román nemzeti politikától való kulturális függetlenségben látta a kor objektív történelmi feltételeinek elfogadása révén (163–164).

A két világháború közötti román–magyar kulturális kapcsolatok vonatkozásában a szerző nagy hangsúlyt helyez Bartók és Kodály romániai megítélésére: a 20. századi magyar zene-történet két legnagyobb alakjához Romániában ellentétes előjelű érzelmek kapcsolódtak. Az erdélyi népzenei örökség feltárásával úttörő kulturális közvetítő tevékenységet végző Bartók Bélát feltétlen tisztelet övezte, míg Kodály Zoltánra – elsősorban a *Psalmus Hungaricus* című műve miatt – ellenséggként tekintettek (173). A periódus egésze ellentmondásokkal teli és bonyolult történelmi egységként tárul az olvasó elé, melyben a magyar kultúra szerepe és jelentősége – különösen a közoktatás terén – a kétségbevonhatatlan pozitív fejlemények ellenére folyamatosan hanyatlott.

A harmadik fejezet a kommunista időszak legfontosabb eseményeit veszi sorra. Hencz az 1950-es évek közepétől Ceaușescu bukásáig terjedő időszak elemzésekor megpróbál szembenézni és számot vetni azokkal a feloldhatatlannak tűnő ellentmondásokkal, amelyek áthatották a kommunista román államiség egészét, és az országban élő nemzetiségek életét is közvetlenül befolyásolták. E téma kapcsán a szerző külön felhívja a figyelmet a „prágai tavasz” közvetett hatására, mivel 1968-tól kezdődően ideiglenesen a romániai magyarság és a központi hatalom viszonyában is fordulat állt be. Ez konkrétan azt jelentette, hogy a román kommunista hatalom attitűdje átmenetileg megváltozott: az addigi elnyomó magatartást engedékenység váltotta fel. A következő évtizedben minden korábbinál embertelenebb formát öltő diktatúra fényében egyértelmű, hogy az ekkor lejárott – a magyarság szempontjából előnyös – események átmenetinek bizonyultak. A kedvező irányú változások legfontosabb eredménye a Hét című magyar nyelvű kulturális folyóirat elindulása 1970-ben, amely a '90-es években fokozatosan veszít jelentőségéből, majd végleg megszűnik.

A '80-as évektől kezdődően Ceaușescu egyre könyörtelenebb eszközöket alkalmaz: egyes falvak felszámolása, a népesség erőszakos városba kényszerítése, fontos nemzetiségi orgánuk megszüntetése, az egyre erősödő politikai elnyomás és az ország nemzetközi elszigetelődése az állampolgárok növekvő szegénységében és elkeseredésében mutatkozott meg. „Lassanként a magyarokat teljesen kiszorították a politikai, gazdasági és kulturális életből

[...] Ezzel párhuzamosan elkezdődött a falvak szisztematizálása, ami egyet jelentett a hagyományok és a nemzeti jelleg megsemmisítésével” (277). Mindezen tényezők az erdélyi és a Kárpátokon kívül élő magyarság létszámának folyamatos és egyre gyorsuló csökkenéséhez vezettek: „1985–1990 között mintegy 33 000 magyar vándorolt ki Romániából” (279). E történésnek tényleges hatásai és következményei napjainkban válnak a maguk teljességében nyilvánvalóvá.

A Ceaușescu-korszak általános képének rekonstruálása során a szerzőnek sikerül a személyesen megélt élményeket oly módon felidézni és értelmezni, hogy összhangban legyenek a tényleges történelmi összefüggések objektivitásával. Hencz Hilda kutató-elemző tevékenysége révén az olvasó előtt egyértelműen feltárul a román pártállami diktatúra 1980-as években egyre abszurdabbá és kegyetlenebbé váló valósága. A két világháború között meghatározóvá váló asszimilációs törekvések ebben az időszakban érik el tetőpontjukat: az államparátus politikai intézkedései – mindenekelőtt a cenzúra és az állambiztonsági tevékenység hatókörének növelésével – a magyar kulturális jelenlét teljes eltüntetésére mint végső célra irányultak. „A cenzúra könyörtelenül beavatkozott a problémás könyvek szövegébe. Ilyen esetekben kivágták azokat a részeket, amelyeket közölhetetlennek ítélték, sok könyv tehát megcsonkítva jelent meg. [...] A cenzorok mellett a Securitate több besúgója is tevékenykedett” (271–272). A korszak paradox jellegét jelzi, hogy egyes magyarok e körülmények között is sikerrel érvényesültek a kulturális (és közvetett módon a politikai) életben: a szerző e tényt többek között a Kriterion Kiadó vezetőjeként tevékenykedő Domokos Géza esetével is igazolja.

A helyi közelmúlt-történetet kevésbé ismerő olvasók számára megértést időnként nehezíti, hogy Hencz néhol túlzott részletességgel mutatja be a bukaresti magyarság kulturális életében a maguk korában jelentékeny szerepet játszó személyek élettörténetét. Az egyes történelmi korszakok általános társadalmi, politikai és kulturális összefüggéseit elemző passzusokat a nem romániai olvasók számára kevésbé ismert helyi személyek jellemrajzai és események kimerítő leírásai szakítják félbe. Itt elsősorban olyan egyházi személyekre, ügyvédekre, kereskedőkre és diplomátákra kell gondolnunk, akik korukban jól ismertek voltak, később azonban nevük Románián kívül feledésbe merült.

Az utolsó rész a bukaresti magyarság 1989-től napjainkig ívelő történetét taglalja. A szöveg hangvétele meglehetősen rezignált és borúlátó, mivel a szerző a jövőben igen kevés esélyt lát a magyarság tartós fennmaradására. Ennek megfelelően a bukaresti magyarok egzisztenciális alaphelyzeteként az izolációt emeli ki: „A néhány ezer itt maradt magyar elszigetelten él a mintegy kétmillió román között, egymásról nincs vagy alig van tudomásuk” (303). A komor hangvétel ellenére néhány pozitív mozzanat is előtérbe kerül: a magyar kulturális élet egyik alappilléreként Hencz az állami keretek között biztosított anyanyelvű televízióadást emeli ki, amely több kiemelkedő tehetségű – elsősorban erdélyi – magyar számára biztosít szakmai fejlődést és karriert.

A korszak legjellemzőbb társadalmi folyamata a Bukarestben élő magyar anyanyelvűek létszámának folyamatos csökkenése. A szerző e tendenciát az 1992-es népszámlálási adatokat idézve tárja fel: „a 2 354 510 lakosnak 97,5 százaléka román, és a magyarság mindössze 0,4 százalékot, azaz 8585 főt tett ki” (304). Napjainkban a 2 millió román lakos között már legfel-

jebb néhány ezerre tehető azok száma, akik a magyar nyelv mindennapos használatával vagy a Petőfi Társaság kulturális tevékenységeiben való aktív részvételükkel továbbra is fenntartják identitásukat.

A könyv utolsó lapjain – inkább beletörődő, mintsem elkeseredett hangnemben a szerző a bukaresti magyarság teljes eltűnésének vízióját vázolja fel, amelyre a 20. század történelmi eseményeinek szükségszerű következményeként tekint. „A bukaresti magyarságnak már fújják a takarodót. A folyamat végére a köztudatból is kitörlődik teljesen a magyarok létének minden tárgyi és szellemi emléke Románia fővárosában” (318).

A tudományos kutatómódszer tárgyilagosságának egyes kérdéskörök kapcsán megmutató hiánya és a szerző ebből származó következtetlenségei mellett megemlíthetők még a kötet szövegében található gépelési hibák, amelyek bizonyos szöveghelyeken zavarhatják a zökkenőmentes olvasást. Összességében azonban egy magas színvonalon megírt, rendkívül informatív és kultúrtörténeti utalás-összefüggésekben gazdag művel lesz dolga annak, aki tanulmányozni kezdi Hencz Hilda *Magyar Bukarestjét*.

A New Yorkhoz államhoz tartozó Montauk Point világítótornya Long Islanden (Szilvay Gergely felvétele)